

Rozum v dějinách III [FF UK]

Ladislav Hejdánek

This is a part of the original document:

[Rozum v dějinách III \[FF UK\]](#)

jedná se o část původního dokumentu:

[Rozum v dějinách III \[FF UK\]](#)

◆ přednáška, česky, vznik: 25. 5. 1994

◆ lecture, Czech, origin: 25. 5. 1994

Rozum v dějinách III [1994]

25. 5. 1994

[strojový, neredigovaný přepis – model Gemini Pro 3 preview]

Zde už jazyk sám naznačuje, že pravdě je sdělitelnost umožněna skrze slovo. Slovem, řečí, logem. Logos je prostředníkem, zprostředkujícím médiem oslovující pravdy. Bez logu, mimo zprostředkování logem, řečí, jazykem, nás pravda nemůže oslovit jakožto pravda. Může působit, ale ne jakožto pravda. Jakožto pravda jen skrze logos. V tomto smyslu můžeme revidovat, reinterpretovat tu tezi Aristotelovu, že místem pravdy je logos. Dnes pokud logos nechápeme jako soud, výrok a odsoudili bychom pak pravdu, že je jenom záležitostí, aspektem, vlastností nějakého soudu nebo výroku. Nýbrž míním tím logos, v kterém je vůbec možné něco smysluplně říci, pronést promluvu, která je nebo není pravá.

Pokud je logos takto pochopen, tak skutečně mimo zprostředkování tohoto takto široce chápaného logu se pravda nemůže ani vyjevit, ani působit jako pravda. Nýbrž jenom jako něco menšího, něco redukováného, jako jenom jeden ze svých aspektů, jenom po nějaké stránce, ale ne jako pravda. Tedy samozřejmě tím už jsem řekl, že to neznamená, že mimo rámec slova, mimo svět řeči je pravda bezmocná, bezbranná nebo že prostě nepůsobí vůbec, že není. Ne, působí, ale nemůže se vyjevovat jako pravda. Jenom v rozmanitých převlecích nebo redukcích.

A protože slovo, respektive jazyk sám, a to znamená každá promluva, mohou dost snadno sloužit jako lež, která je přestrojena za pravdu. Není to slovo či jazyk a tedy ani režim řeči, jak říká Bělohradský, které by mohly dokázat nebo garantovat svou vlastní pravdivost nebo dokonce samu pravdu. Není to slovo ani jazyk, jazykové vyjádření, jazyková formulace, které by mohly garantovat svou pravdivost. Bez slova to nejde, ale samo slovo tu je pouze médiem, zprostředkujícím elementem.

To vrhá nové světlo na problém takzvaného *Naturweltu* či *Lebensweltu*, jaký známe zejména u Husserla a fenomenologů a jaký už u nás před válkou jako vůbec první tematizoval Patočka. Především tu shledáváme jaksi pozoruhodnou vrstevnatost či spíše slupkovitost světa, v němž žijeme. Nežijeme totiž přímo v neživém světě atomů a neorganických molekul, nýbrž ve světě živých bytostí. Člověk nemůže žít leč v biosféře. Ale ani v té nejsme ponořeni tak jako jiné bytosti, nýbrž jsme schopni zásadního odstupu a takového vždy znovu dosahovat. Člověk tím není determinován, zejména ne ve svém myšlení ani ve svém jednání. Kdyby byl člověk determinován biosférou ve svém jednání, tak by se nikdy nemohl dostat do situace, kdy tu biosféru ohrožuje. To ohrožení je jenom dokladem toho, že není determinován tou biosférou, i když bez ní nemůže být.

Člověk se už vlastně nemůže ani vrátit do rámce živé přírody, do rámce biosféry. Nemůže se znovu stát zvířetem, obyčejnou živou bytostí. Ale stal by se a stává se v takovém případě čímsi podstatně horším, hroznějším, děsivějším než zvíře. Pouhý návrat k přírodě člověku je už zatarasen, je nemožný. Nejenom Rousseau, ale i ty současné představy ekologické, jakéhosi návratu k přírodě nebo návratu k způsobu života, který nechá přírodu přírodou, nechá ji být tím, čím je a tak dále, tyto představy jsou zcela falešné. To není možné.

Člověk žije nikoliv v biosféře přímo, ba ani v tlupě nebo stádu, nýbrž ve společnosti, což je něco jiného. Ve společnosti, jejíž konzistence i struktury se nemohou obejít bez jazykové komunikace nebo lépe bez rozhovoru, bez vzájemného rozprávění. To je však možné – mimochodem rozprávění, tam zas máte tu pravost – to je však možné pouze tam, kde člověk už přestal být součástí přírody, kde už se stal nepřírozenou, nepřírodní bytostí. Dokonce kde přestal být součástí živé přírody a stal se

obyvatelem světa řeči. Což mu umožňuje právě ona „pří-prava“, spočívající v tom, že se dokáže zabydlet ve světě určitého jazyka. Alespoň jednoho, eventuálně dalších jazyků.

Ta sloganovitá formulace Masarykova, že člověk je tolikrát člověkem, kolik jazyků si osvojil, je nepřesná, musí být opravena. Především nejde o to si osvojit jazyk, ovládnout jazyk. Já jsem to blbě použil tady, ono to původně tam není „kolik umí jazyků“. Není umět jazyk. Všechno je to takové nepřesné a neporozumivé vůči jazyku. Člověk se musí zabydlet v jazyce, což je něco jiného, než jej ovládnout. Ale něco na tom je, že skutečně je to vlastně jiný způsob pobytu v jazyce, v řeči. Přesněji v řeči. Každý jazyk dovoluje člověku pobývat v řeči, pobývat v logu trošku jinak.

Už tohle je samo o sobě poukazem k tomu, že vlastně pobývat může jenom někde, domovem může být jenom v jednom jazyce. Nemůže být domovem ve dvou nebo více jazycích. V tom druhém je vždycky tak trochu na návštěvě. I když tam může pobývat delší dobu, tak není tím domácím obyvatelem. Tedy v tomto smyslu můžeme opravit Aristotelův výměr *zoon logon echon*. Tedy živočich mající nebo držící slovo či řeč, čili který uchopil slovo, uchopil jazyk do svých rukou. Člověk, který vládne řečí, vládne jazykem. Právě naopak je pravdou. Člověk je ta bytost, kterou ovládá logos. Nebo také ta bytost, které si logos používá ke své vládě. Člověk se tím, že se stává obyvatelem světa řeči, tak se mu dostává jistých práv, ale také jistých povinností a může být vypovězen, může vypadnout z jazyka.

A logos tedy je ten logos, který si užívá člověka ke své vládě. A to ne jenom k vládě nad člověkem, ale skrze člověka zvláště mocně také nad společností, ba i nad přírodou, a ne jenom živou, nýbrž i neživou. V tomto smyslu tedy technika je nebezpečná, protože se chce vymknout a vymyká vládě logu. Že z logu dělá jakýsi aparát, jakýsi nástroj, přístroj svého vládnutí.

Ta vláda logu ovšem není vláda absolutní, ale zase je to jenom vláda podřízená, podřazená, zase jenom vláda služební. Ty námitky, že pojmovost řecká nebo v tom smyslu té geneze, První Mojžíšovy na začátku, že vlastně dává člověku nelegitimně právo vládnout, stát se vladařem jsou, proti čemuž třeba protestuje Heidegger tím, že říká, že člověk je pastýřem bytí. Což je sice pastýř, jenom pase bytí, není jeho vládcem, majitelem bytí. Ale zejména tedy nefilosoficky se vytýká, že ta pojmovost je cosi, co člověka donucuje, co zotročuje. To je ten terorismus logu, terorismus pravdy, o kterém se také několikrát vyslovil, ačkoli už tomu nechal, v poslední době Bělohradský.

Ono něco na tom je, člověk má dojem, že když mu někdo řekne argument, který ukazuje, že jeho pozice, jeho názor je neudržitelný, tak se cítí přímo osobně atakován. Co má takový chudák člověk dělat? On měl nějaký názor a teď mu tam dokážou, že to je blbost. On je zmermomocněn, on je znásilněn. On už nemůže dál myslet, co si myslel do té doby. Chudinka. Vy jste se nad ním stali vládcem, vy jste ho donutili, aby odložil to, co si myslel a co považoval za úplně se sebou spjaté, to byl jeho vlastní výdobytek, jeho vlastní nápad a teď to musí odložit. Nemá vás rád. Rád by pokračoval v tom, co si myslí, co už bylo pro naše předky dobré, proč by to nebylo dobré pro nás a tak dále. Všecky tyhle argumenty je schopen vybalit, konzervativismus, vybalit cokoliv, každou věc, jen aby se ubránil proti terorismu vašeho argumentu. Eventuálně proti terorismu pravdy. A chce zůstat u toho svého mýtu.

Tedy ono to tak vypadá, a to se vytýká, že prostě i v té genezi, že člověk se stal absolutním vladařem, si může dělat s tou přírodou, co chce. Že je tady pánem nad světem. Ne. Pánem je, ale má svého pána, on musí odpovídat. On je vlastně jenom správcem. A podobně logos taky není absolutním pánem. Také ten je jenom správcem, jenom tlumočníkem, jenom zprostředkovatelem. Také logos má v posledu služební funkci. Také jeho vláda musí být připravena a upravena a opravena a napravena. Tak, aby sloužila tomu pravému. Logos může sloužit taky nepravému. Logos automaticky není nic pravého. Logos je jenom nezbytný. Bez logu to nejde, ale logos sám není garantem pravosti.

Tedy jeho vláda musí být sice respektována, ale není to nejvyšší vláda, není to poslední instance. I proti logu je možno se odvolat, pokud by ukazoval špatnou cestou. A tak také jeho vláda nad člověkem není absolutní a není to vláda, která by člověka zermocňovala, znásilňovala, nýbrž je to vláda, která ho připravuje k tomu, aby se celý oddal tomu pravému, a ne logu. Čili ta poslední vláda není vláda logu, nýbrž ta nejvyšší poslední vláda je vláda pravdy. Nebo toho pravého, jak to řekneme. Důležité je, že je tady ještě nějaká vláda, která platí i pro ten logos.

A protože ta čeština nám dovoluje s tím „prav“, s tou pravou stranou takhle pracovat, tak my klidně můžeme mluvit o pravdě. Tím spíše, že jsou ještě další důvody, proč to slovo můžeme takto reinterpretovat a můžeme je zatížit konotacemi, které kdysi nemělo, zejména ne v Řecku, ale třeba i v té hebrejské tradici a v té dosavadní evropské, kde jsou tam jenom náznaky, my to můžeme integrovat a prostě udělat z toho jakýsi základní, nejvyšší, takový nejnáročnější pojem. Nějak musíme být schopni poukázat na to nejvyšší, na to, na čem všem záleží, z čeho všechno se odvozuje, bez čeho nic není, čím co je nebo by mohlo být. Takže zatím budu mluvit o pravdě. Ale v tomto smyslu není to tedy pravda, kterou můžeme ztotožnit s nějakým pravým výrokem.

No a tedy tím jsme si něco připravili a já bych pro srovnání – proto jsem se ptal, už jsem se nepamatoval, jestli jsem tady také o tom hovořil, poněvadž v té přednášce pro první ročníky jsem tam věnoval péči Tao – a zdá se mi, že tady bychom si mohli zase něco z toho připomenout. Tedy pro srovnání si připomeneme jenom několik namátkou vybraných citátů z toho, čemu se velmi nepřesně říká čínská filosofie, totiž z taoismu. Jenom si něco připomeneme, jenom na srovnání, protože nepůjde o hlubší a přesnější postihování samotného Ta, čili taoismu, ať už jde o učení o velkém Lao-c', velkém mistru, jak se to překládá, o němž někteří mají za to, že jemu připisovaná kanonická sbírka nepochází jen od něho, nýbrž jsou tam ještě další věci a je to pod jeho jménem delší dobu shrnováno do souboru a pak ještě redigováno. A nebo u jeho učedníka nebo žáka, následovníka Čuang-c', z něhož budeme hlavně citovat. A to bez ohledu na to, že opět jsou připisovány, do sbírky prostě zařazovány i výroky pozdějších myslitelů. To nás teď momentálně nezajímá, my se budeme omezovat jenom na to, co nám představuje tu alternativu, proti které vyvstane v daleko větší plastičnosti ta evropská tradice. Ještě interpretovaná tak, jak jsme si to teď ukázali.

Náš pohled je systematický, půjde nám o vyjádření a pochopení myšlenky, nikoli o kontrolu jejího historicky správného výkladu. Tu musíme samozřejmě nechat odborníkům. Ovšem odborníkům, abychom je také my mohli uznat za odborníky, to jest nejen kteří ovládají příslušný jazyk a naučí se to dobře číst a znají spoustu všelijakých faktografických záležitostí, nýbrž kteří jsou také tradičně evropsky dostatečně poučení, vědí, co to je evropské myšlení, aby ho omylem, nevědomky nevnášeli do interpretací toho... To je věc, na které musíme trvat: jestliže máme věřit interpretům těch neevropských myšlenkových tradic, tak jako předpoklad musíme vyžadovat jejich dobrou orientovanost v té evropské tradici. Jinak nemáme žádnou záruku, že vědí, co dělají, když interpretují. Nemají sami sebe pod kontrolou. To dělá spousta interpretů a bohužel tedy jejich práce je potom sice historicky snad působivá, ale je bezcenná nebo málo cenná.

Tedy na rozdíl od řecké filozofie má taoismus nedůvěru ve slovo, řecky *logos*. Najdeme to hned na počátku taoistického kánonu, to tedy co buď se nazývá Lao-c', velký mistr, anebo co později má rozšířený název *Tao Te t'ing*, o cestě Tao a její síle. Tak to překládá Oldřich Král. Citáty jsou z knihy *Tao – texty staré Číny*, Praha 1971, vyšlo to v těch čtvercových knížkách, co vydával Spisovatel.

Tam tedy hned na začátku čteme: „Tao, co se dá povědět, už není tao. Jméno, co se dá jmenovat, už není to jméno.“

Prostě už tím, že řeknete Tao, tak už vlastně nemyslíte to. A neříkáte to. To je tak pěkný zmatek. Proti tomu ta řecká přesvědčenost, že *logos* konečně umožňuje uchopit, ujařmit a teď to říct a mít to v

ruce. To má své vady, ale dá se na tom pracovat. Ale: „Tao, co se dá povědět, už není to tao.“ Tak co je to tao? Dokud to ještě není pověděno... Skutečně to je konec, ještě než filozofie může začít, tak už skončila. Kdyby náhodou někdo to chtěl považovat za filozofii, tak prostě to je nemožné. Filozofie není možná bez slova.

A teď to základní, totiž Tao, to bychom mohli říct, to Tao je něco tak výsostného jako ta naše pravda. Ale my víme, že pravda *jakožto* pravda se musí vyjevit a může se vyjevit jedině skrze slovo. Pokud je nevyjevená skrze slovo, tak to není pravda. Tak tady naopak pravda, která se vyjeví skrze slovo, není pravda. Tady se vlastně za pravdu má to, co je redukováno nutně, protože my jsme přesvědčeni, že jedině skrze slovo se pravda může vyjevit *jakožto* pravda. Že ve všech jiných způsobech jenom působí něco z té pravdy, ale ne pravda jako taková.

Jinde čteme: „Ten, kdo ví, nemluví. Kdo mluví, neví.“

Tedy prostě vědění spočívá v tom, že mlčíte. Je to také dobrý taktický tah, filozofu s prominutím, jak se říkalo: „Si tacuisses, philosophus mansisses,“ říkali Římané. Kdybys byl býval mlčel, mohl jsi zůstat filozofem. To samozřejmě platí: mohl jsi zůstat někým, koho ti druzí omylem považovali za filozofa. Kdybys bejval mlčel, držel hubu, teď to každý ví, že žádný filozof nejsi. To je obsahem toho. To není způsob, jak být filozofem, že člověk furt mlčí. Protože když není filozof a chce být považován za filozofa – to je sice podvádět ty lidi kolem sebe – tak je lepší, když mlčí, než když mluví. Poněvadž jinak se to brzy prolákne.

Tohle se stalo jednou na semináři Heideggerově. Vykládá to jeden jeho žák ve vzpomínkách na Heideggera, to je pár knížek, kterou vydali. Vykládá, jak jeden student pořád sledoval diskuse na semináři a neřekl ani slovo. Tak Heidegger si toho všim a říká: „No tak co vy, co že pořád mlčíte?“ A on s takovým samolibým úsměvem říká: „Chtěl jsem zůstat filozofem.“ Načež Heidegger zrudnul: „Sieh was an! Ten mi podvádí jeden!“ A vyhodil ho ze semináře. Pěkná historka.

Podvádí jeden. To je důležité. Kdo mlčí, aby nepřestal být filozofem, tak je podvodník. Poněvadž ho není. To je obsaženo v té evropské tradici. Kdežto tady máte: „Ten, kdo ví, nemluví. A kdo mluví, neví.“

A ještě jinde, ještě abych ocitoval jiné – kdybyste chtěli, tak vám řeknu ta čísla, ale mám to už... kdykoliv kdo by se chtěl tím zabývat, tak nebudu to tady teď zbytečně říkat, ale mám to tu napsané. Ještě další citát: „Kdo ví, ten se v učení nešíří. Kdo v učení se šíří, ten neví.“

Víte, to je důležité, ty hlavenci, vědě, pustit si to hlavou a nečíst to tak příjemně, že to je nějaká taky filozofie. Bačkor stará, žádná filozofie. Z toho by se filozofie mohla udělat, ale těžko. Dokonce z tohohle dnes. Z něčeho se dá udělat filozofie, ale z tohohle těžko. Z toho, co teď cituju. V tom jsou ještě jiné věci, z toho se dá udělat filozofie. Já jsem si vybral speciálně to, co je naprostá neprodyšná překážka pro to, aby se z toho filozofie udělala. Z toho se dá udělat jedině sofistika.

Teď necháme tu první knihu, tu nejstarší stranu, to Tao Te Ching neboli Lao-c', a půjdeme k té druhé. To je Čuang-c'. Tam najdeme třeba slova – tohle se mi líbí. Musím říct, že to je tak krásný poetický obraz, že přemýšlím, jak to zapracovat. Mně se to tak líbí, že to se musí interpretovat. Jméno je jenom pouhým hostem skutečnosti.

Ovšem zároveň to je, co nahrává tomu modernímu evropskému myšlení, novověkému a modernímu, to jest, které navazuje na nominalismus. Tak jak se tam mluví o jménu, možná, že tím byl ten překladatel ovlivněn, co já vím. Jméno je jenom pouhým hostem skutečnosti. Obávám se, že přesto, že to je poeticky velice pěkné, říká to něco falešně a že tedy je to také plytké. A zejména plytké. Protože totiž jméno není jenom jméno, jméno je něčím víc, jméno je pojem, pokud jde o pojem.

Jméno není pouhý znak, jméno je něco odedávna, co když znáte, tak vám dává vládu nad tím, jehož jméno to je. Znat jméno něčím, to znamená vládnout s ním, znát jméno ducha nějakého, tak jste jeho pánem, vy ho můžete přivolat tím jménem. To je ohromná věc, že jménem přivoláváte něco z obrovské dálky a najednou je to tady. To je jméno.

A teď tahleta obrovská moc jména, magická moc jména, je tady učiněna jakoby ničím. Je to pouhý host ve skutečnosti. Vůbec ne. Host, který se tady ovšem tváří, jako kdyby byl pán. Host, který si najednou začne rozkazovat, ačkoli je pouhý host. To je špatný host. Je to host, který si přivolává, co chce, a ta skutečnost musí přijít. Tam je něco nedostatečného.

Poučná je také taoistická historka o Konfuciovi. Je to v té taoistické tradici, v podání. Musíme vědět, že přívrženci Tao nebyli konfucionismem a ani Konfuciovi nebyli nakloněni. Ovšem zejména v těch prvopočátečních dobách, kdy konfucionismus byl dosti významným... no i potom, ale nebylo to třeba tak rozděleno, tak vlastně taoisti se chtěli trochu dovolávat toho konfuciánství.

Přečtu vám tedy tu historku. Když Konfucius dlel s jedním mudrcem, nepromluvili spolu ani slova. Mně to připomíná, když občas každých takových čtyři pět let se octnu v blízkosti Kosíka, tak my sice nejsme zcela beze slova, ale zvláštním způsobem se zdravíme, on zamává, já zamávám, a to je všechno. Ještě jsme nemluvili nikdy o filozofii, o filozofických tématech. Kosík se tomu strašně vyhýbá.

Tak tady nepromluvili ani slova, to zas my promluvíme. Jeden z Konfuciových žáků se otázal mistra: „Tak dlouho sis přál ho vidět a nyní s ním ani slova nepromluvíš?“ „Dříve než na něm spočinulo mé oko,“ pravil Konfucius, „poznal jsem v něm Tao. Tak tu pozbyla řeč svého smyslu.“ Poznal Tao a už nemusí mluvit. Je zbytečné cokoli říkat. Poznal jsem Tao, konec. Logos je zbytečný a jazyk je zbytečný a jakákoliv mluva. Naladíte se na Tao a to je všechno.

Poznal v něm Tao ještě dříve, než na něm spočinulo oko. To ne proto, že se mu líbí třeba, takže už ani neposlouchá. U děvenky někdy se nám líbí, tak ani neposlouchají, jak žvaněj, poznáme to až později. Tak to není tak. Dříve než na něm spočinulo mé oko, poznal jsem v něm Tao. Proč ale si přál ho vidět? Když dříve, než ho viděl, poznal v něm Tao. Stačí slepého přivést k taoistovi a on v něm pozná Tao, nemusí ho ani vidět? Ale je to jenom jako nablízko, na kilometr už by nepoznal Tao? Co to znamená? Nějaká aura, nějaké vyzařování nějakého filozofického pole? Tao pole.

Mimochodem smysl té historky není jednoznačný. Může právě tak na Konfuciově autoritě a vlivu budovat jako obojí bourat. V obou případech však platí, že tam, kde jde o Tao, je řeč zbytečná a marná. Jazykové sdělování tam, kde jde o Tao, je nic. Ale pochopitelně musíme mít podezření, že ten Konfucius prostě poznává, že jeho promlouvání, rozmlouvání pozbývá smyslu. Tam je Tao a on je pouhý Konfucius, to může být taky takhle myšleno. Jsou tam obě možnosti, protože to vykládají taoisti o tom Konfuciovi. To může být způsob, jak shodit Konfucia. Že už ve chvíli, kdy je v blízkosti někoho, kdo má Tao, nebo jehož má Tao, tak pak Konfuciovi dojde řeč. Je to něco takového. Tam prostě zmolkne, tam dojde každé slovo. Něco podobného si vykládali Římané, že když Augurové se navzájem potkají, tak místo pozdravu se zachechtají. Pustěj se do smíchu a ve smíchu se minou.

Nemá cenu mluvit. Cenu má jenom ublbovat ty druhé, ale oni vědí, oni jsou ti ublbojící. Co by si mohli říct? To je asi to vyprávění o těch augurech. Tak tady je to trošičku vážnější. Tady je Konfucius buď zlikvidován, prostě v blízkosti taoisty mu dojde dech, dojde povídání. Anebo to opravdu znamená, že to Tao je tak mocné, že už tam každé povídání je zbytečné, takže Konfucius si to uvědomil až teprve v tom setkání. Zatímco furt žvanil do té doby a pak bude žvanit dál, když na to zapomene, ale v tom momentě, kdy se setká s tímhle mistrem a najednou tam cítí, vycítí to Tao, tak pak vidí, že to je marné, to je jenom žvást, co říká. Nechá toho tedy.

Ten výklad je možný různý. V každém případě, ať to vykládáme jakkoliv, Tao je nevázáno na jazyk, na řeč, na logos. Řeč je zbytečná. Tam, kde je Tao, je řeč zbytečná. Naopak v tom našem pojetí, jak jsme si ukázali, tam logos je nezbytný. Není ten nejvyšší, ale je nezbytný. Pravda bez logu prostě působí jenom jako něco jiného, ne v plnosti. Jenom redukováně.

Tam, kde málo váží logos, málo váží i dialogos, tedy dialog. Proto ani reflexe nedosahuje té podoby, která dovoluje vznik filozofie. Jako příklad nám může posloužit jiná historka o setkání a rozhovoru Nie Čchüe a Wang Niho. Nie Čchüe se ptal Wang Niho: „Víte, co mají všechny věci shodně za správné?“ To je hezká otázka, co mají všechny věci za správné. Je nějaké jedno správné, pravé bychom mohli říci, které platí pro všechny věci? My tu otázku dovedeme interpretovat filozoficky po svém způsobu, i když to tak není míněno, jak to tam vkládáme, ale nicméně je to hezká otázka.

Víte, co mají všechny věci shodně za správné? Ta evropská tradice vlastně, aspoň jak já ji ukazuji v tom vyústění, tak ta jako nikdy neví, ale přesto spoléhá na to, že je jedno správné pro všechny. Pro všechny věci, pro celý svět i pro mě. Je jedno takové správné. Které samozřejmě je správné pro všechno ne v tom smyslu, že by všechno mělo být zlinearizováno, znivelizováno do jednoho, aby bylo všechno jenom jedním nebo všechno jedno jako druhé, naprosto stejné, skopat to do kuličky. Tedy nevíme, ale naprosto spoléháme na to, že je jedno pravé, které každou tu věc, každý subjekt, každého člověka oslovuje, tak co on má udělat. To jest, co je to pravé teď pro něho. A to je něco jiného, než co je pravé pro někoho jiného. Pro každého je něco jiného to pravé. A on se musí sám osobně zasloužit o ten pokus pochopit to, porozumět a správně odpovědět na tu výzvu. Tak tady jako jediná ta věc, kterou bychom si opravili: „Víte, co mají...“

Tedy na otázku „Víte, co mají všechny věci shodně za správné?“ odpověděl Wang Ni – uvidíte, že Wang Ni je něco jako sofista – „Jak bych to věděl?“ „Vy tedy víte, že to nevíte?“ „Jak bych to věděl?“ „Pak tedy žádná věc nic neví?“ „Jak bych to věděl?“ A teď pokračuje: „I kdyby tomu tak bylo a já se pokusil to říci, jak se dozvím, jestli to, co já nazvu věděním, není nevěděním? A jak se dozvím, jestli to, co já nazvu nevěděním, není věděním? Smím však položit otázku já vám? Lidé přespávající v mokřině jsou vzápětí stíženi bolestmi v bedrech a umírají. Platí však totéž o mřence? Ocítne-li se člověk na stromě, zděšený se roztřeše strachy. Platí však totéž o opici? Kdo z těch tří ví, které místo je to pravé? Lidé pojídají divoká i domácí zvířata, jeleni požírají píci, stonožkám chutnají hadi, sokoli a jestřábi zas rádi okusí myši. Kdo z těch čtyř ví, která chuť je ta pravá? Opice s opicemi se páří, jelen obskakuje laň, ryba s rybou plave. Lidé zas za krásné považují krasavici Mao Čchiang a paní Li. A přece při jejich spatření ryby hluboko zajížděly ke dnu, ptáci vzlétali co nejvýš a jeleni se dávali na zběsilý úprk. Kdo z těch čtyř věděl, co je na světě nejkrásnější? V mých očích principy humanity a spravedlnosti – to je nádhera, když se překládá Tao pomocí humanity – „v mých očích principy humanity a spravedlnosti, jako i cesty pravdy a bludu, jsou beznadějně zamotané a spletené. Jak je tedy mohu nějak od sebe odlišit?“ To je v podstatě nálada takového Gorgii, že nic není, kdyby něco bylo, nelze to poznat, kdyby to bylo možno poznat, nelze to sdělit. To je beznadějně zamotané, spletené.

Na okraji filozofie... Chtěl bych vidět, na okraji čeho tohleto žilo. Je tam nějaká filozofie, kde na okraji mohla být tahle zvrhlost? V řecké tradici ano, tam ty zvrhlosti jsou, ale na okraji toho, co je tím centrálním, tou červenou nití, svatou cestou. Tady je jenom ten okraj.

Ale to není ještě konec. Wang Ni řekl: Jestli vy nepoznáte rozdíl mezi užitkem a škodou, znamená to snad, že totéž nepozná ani dokonalý člověk? To je argument, který známe z evropského středověku. Totiž jeden z důkazů existence boží byl zesměšňován tím, že byl vynalezen argument o dokonalém ostrově. Dokonalý ostrov je vybaven vším, co si člověk dovede vymyslet nejdokonalejšího. A protože k dokonalosti patří taky existence, tak takový dokonalý ostrov jistě jest. Takhle byl zesměšňován jeden z těch argumentů.

Takže tady tento člověk ustupuje. Vy to třeba nepoznáte, vy to nerozlišíte, třeba i já to nerozliším, ale dokonalý člověk, ten to přece rozliší. A Wang Ni praví: Dokonalý člověk je božské povahy. To je pěkné, to nepatří mezi lidi, to je božské povahy. Velké močály budou hořet a on se nemůže spálit. Největší řeky zamrznou a on nepocítí zimu.

--- další strana kazety ---

Proti křesťanské tradici inkarnace je, že Bůh se stal člověkem. A jako člověk se spálil o kamna, a když mu proděravěli ruce a nohy hřeby, tak krvácel a bolelo to. Dokonalý člověk nemůže nic cítit, to je nepocítí, chlad ani horko. Jaké chápání tedy dokonalosti?

Takový jezdí na oblacích a mlhách, sedlá slunce a měsíc, putuje za břehy čtyř moří. Smrt či život na něm nic nezmění. Což teprve princip užitku či škody? Otázka užitku či škody, pravosti či nepravosti, spravedlnosti či nespravedlnosti je odkázána jenom do té lidskosti a zlobí to jenom toho, kdo to dělá. Tomu etalonu je to fuk. To je hodně řecké zase, ale není to evropské.

Výsledkem těchto úvah je hluboká skepse a odvrát od přesně rozlišujícího myšlení. Zpochybněna je zacílenost a užitečnost, odmítnuto je jakékoliv podnikání a vůbec aktivita. Zase citát: „Raději už žádné vycházení kamkoli a nechme věci tak, jak jsou.“

Jiný hlas: Ale proč by ne? Všecko se dá srovnat se vším. Samozřejmě, já bych to ilustroval tím, co se tu probíralo. Vzpomněl jsem si na ukázkou o řezníkovi a o býčkově. To je umělecké dílo. Ten řezník porcuje býčka tak, že je v souladu s tím Tao, takže ten nůž se netupí. Říká, že normální řezník si musí brousit nůž každý rok, a tenhle řezník ho má dvacet let, protože ho vede těmi mezerami, že vlastně ani neřeže.

Že vlastně ani neřeže. Že neotupuje svůj břit.

Jiný hlas: Já myslím, že to Tao necílí proti činorodosti, ale proti subjektivitě té věci. Aby tam nebyl ten člověk, ale aby skrze něj konala ta vyšší moc.

Na to konfucianismus vytýká taoismu lenochy.

Jiný hlas: Ale činorodost bez subjektivity. To znamená, že nechám skrze sebe být čino to Tao.

Čili žádné vlastní dílo. Ono to vypadá, jako že to dělám já, ale dělá to vlastně Tao, takže já jsem nečinný.

Jiný hlas: Žádné mé dílo. Vlastně ano.

Ano, samozřejmě, je nečinný. To řeže to Tao, dělí býčka Tao. Je zajímavé, proč má to Tao zájem na dělení býčka? Když to Tao nejdříve nechá býčka vyrůst, tak proč ho nenechá žít? Proč ho dělí, proč ho smrtí? Prostě to jsou ty hlubiny. Vaše argumentace je prostě jenom přejná, ale nepřesvědčující.

Jiný hlas: Já se snažím vědomě splynout s tím Tao, skrze vědomí. Podobně jako ten řezník s tím býčkem.

Prosím, já nemám nic proti tomu. Já si to do zítřka nebo do příštího týdne, ne až do září nebo do října, nabrousím zase. Mně to nevadí, já budu pracovat, jak já chci, a ne jak chce Tao, aby býček rostl.

Prosím, ale já tady říkám, jaký je rozdíl mezi evropskou a tím, co jsem vyjádřil tou masnicí. My nemůžeme to všechno odložit, přestat být Evropany a nechat na sebe působit Tao a skrze sebe

nechat Tao, ať by budovalo, a ne my. To zkuste schválně, jak projdete studiem, když necháte Tao, aby studovalo. Aby psalo referáty. Zkuste to. Tak dovolu, abych pokračoval.

Nechme věci tak, jak jsou. Nechme i to Tao, aby skrze nás porcovalo býčka. Nechme to, my se do toho nepleťme. Ale když se do toho nepletete, tak nevíme nic ani o tom, jak nás to Tao vede.

Tao, tam čteme, nikdy nepoznalo rozhraničení. To je myšlenka analogická s Anaximandrovým apeiron, ale našla by se difference. Tao nikdy nepoznalo rozhraničení. Otázka je, když nepoznalo rozhraničení, tak proč rozděluje býčka? Dokonale porcuje býčka, takže ani není potřeba brousit nůž. Nepoznalo rozhraničení. Jak to? Kde se teda vzalo to rozhraničení, když to není z Taa? V rozlišování, tam čteme, je proto obsažena slepota. Dobře vidíte, když nic nevidíte. Když nerozlišíte. Když všechno máte zahaleno, prostě je to jedno veliké bílé nic, tak to dobře vidíte. Jakmile tam něco začnete rozlišovat, už je to slepota. Nechte si to dojít. Já to zkresluju, samozřejmě, protože to stavím proti sobě.

Velké Tao se nesděljuje. Včera jsme četli v Jaspersovi, že pravda je sdělitelná, *Mittelbarkeit der Wahrheit*, kritizovali jsme to. Tady Tao se vůbec nesděljuje. Já bych rád věděl, když se nesděljuje, tak jak může někdo porcovat býčka? Leda teda, že to porcuje samo Tao, ale když porcuje samo to, kde se tam bere to rozdělování, když nepoznalo rozhraničení? A pokud tu vůbec nějaké rozlišení nebo rozhraničení je, nějaké velké rozlišení – tam jsou místa, která mluví o velkém rozlišení – pak je to takové, které se nevyslovuje.

Tao není světlo, jas. V tradici evropské mluvit o světle pravdy, a jsou doklady ve starém Řecku i v té hebrejské tradici, to nejvyšší je chápáno jako světlo. Tady ne. Tao je to nejvyšší, ale to není světlo, jas. Nýbrž je to temné světlo. Říkají tomu temné světlo.

To je vlastně paradox. Je otázka, jestli je to něco jiného než temno. Temné světlo, co to je temné světlo? Šed', taky není to pravé, to je barva. Světlo není barva, světlo je světlo. Bílá barva je světlo, ne barva. Černá barva je nedostatek světla. Tedy co to je temné světlo?

Dále tam čteme: Dokonalé poznání má svou dokonalost v tom, že se dokáže zastavit před nepoznaným. To je dokonalost. Zastavit se před nepoznaným. Ale jak vůbec může být někde nějaké zastavení? Jak to, že jsem se dostal do pochybností? Když Tao se nesděljuje a já se mám zastavit, kde se vzal ten pohyb? Kde se vzalo něco poznaného, abych to odlišil od nepoznaného a zastavil se před nepoznaným? A jak to, že vůbec to rozlišení mezi poznaným a nepoznaným tady je, když Tao nezná rozhraničení? Tady vidíte jednu logickou spornost na druhé. Doklad, že se nemyslí pojmově. Ono se to vždycky dá nějak interpretovat, ale pojmově to není skloubeno, není to integrace, není to filosofie žádná.

Tedy tady vidíme, že to je přesný opak evropské tendence postupovat od temnoty k světlu a k jasnosti, k vyjasnění. Uveďme ještě jeden citát k právě uvedenému: „Tak jako Tao nikdy nepoznalo rozhraničení, řeč nikdy nepoznalo pevné stálosti.“ To bychom ji museli psát s velkým písmenem, jako jedna, za to, nikoli, kdyby ji považovali za nedostatečnou. Kvůli subjektivnímu tvrzení povstaly hranice. Řekněme, které to jsou hranice. Máme levou a pravou stranu, máme pravidlo lidských vztahů a pojetí spravedlnosti, máme rozdíly a rozlišení, máme zápas a bitvu. A tomuhle se říká osmtností. Mimo šest prvků všehomíru se světec vyslovuje a nepolemizuje. V Jarních a podzimních análech, kronice starých králů, tam světci polemizovali a druhé nepopírali. A proto: v rozdílech je obsaženo nerozdělování. V rozlišování je obsaženo nerozlišování. Ptáte se, jak to? Světec pojímá všechno do své hrudi, zatímco obyčejní lidé všechno rozlišují, diskriminují, aby to jeden druhému vystavovali na odiv.

A proto říká: v rozlišování, diskriminaci je obsažena slepota. Velké Tao se nesděljuje. Velké rozlišování se nevyslovuje. Velká humanita není humánní. To je chytrý, to by se dalo do dnešní doby použít. Velká skromnost není skromná. Velká skromnost, je otázka, jestli je to skromnost vystavovaná na odiv, ta není skromná. Ale velká skromnost, ta není vidět vůbec, v tom smyslu velká skromnost. Velká odvaha není výbojná. Potom by mohlo něco být. Tao, které vydává světlo, není Tao. Tak tady konec. Tao, které vydává světlo, není Tao. Slova, která se dávají do služeb rozlišení a diskriminace, nedojdou cíle. Ale jiná slova zas nemají smysl. Čili radši přestat vůbec mluvit. To asi v důsledku prostě jenom jako Kratylos ukazovat prstem. Ale i to je rozlišování, ani to ne.

Humanita, jejíž předmět a směr je daný, není úplná. Skromnost, která je průhledná, není důvěryhodná. Tady vidíte, jak to jde od jednoho k druhému, to jsou prostě taková moudra, jak to souvisí, není zřejmé. Odvaha, která je vyzývavá, není celá. Dokonalá zaokrouhlenost těch pěti – mimochodem nesmíme se té zaokrouhlenosti smát, poněvadž víme, že také filosofové, Parmenides, říkají, že je to jedno, *Heng-kai-p'an*, že je taky kulaté. On to neříká doslova, to říkají jinak, ale je to ta poloha, to zaokrouhlené. Dokonalá zaokrouhlenost těch pěti možná až příliš snadno zhranatí. To už je úplná rétorika.

Proto je dokonalé poznání, které dokáže zastavit před tím, co nezná. Kdo zná rozlišení, jež nebyla vyslovena? Kdo zná Tao, jež se nesdělilo? Rozlišení přece nemůžou být, když Tao nezná žádné rozlišení. Jak by mohl někdo znát rozlišení, jež nebyla vyslovena? Copak rozlišení, které neexistuje, může zůstat nevysloveno? Co to je za negativitu, která takhle pracuje? Když něco není, tak je absurdní považovat za zásluhu, že to nikdo nevysloví. Ten, kdo by je dokázal poznat, toho bych nazval nebeskou pokladnicí. Tedy kdo by dokázal poznat ta rozlišení, která zůstala nevyslovena, by nazval nebeskou pokladnicí. Čili je to něco pozitivního, ne negativního. Liješ do ní, nikdy se nenaplní. Nalévej z ní, nikdy nevyschne. Aniž by věděla, odkud to všechno. A tomu se říká temné světlo.

Podle staré tradice, která připisuje samu myšlenku Pythagorovi, ačkoliv literárně ji máme doloženu teprve u Platóna, je filosofie touhou po moudrosti či po pravdě a láskou k moudrosti či k pravdě. Tuto myšlenku je třeba prohloubit. Nejde jen o lásku, ale také, a snad především, o důvěru v *sofia* a o důvěru v pravdu, která není pouhou *alétheia*, pouhou neskrytostí něčeho, nýbrž tím, co ve svém světle nechá všejsoucí, aby se ukázalo, aby se jevilo, v napětí vůči tomu, čím má být. Tedy aby se toto napětí mezi tím, co jest, a tím, co má být, vyjevilo jako výzva k nápravě. K nápravě. Právě člověk, který jako tvor myslící si uvědomuje svou situaci a to, že nemůže v posledku spoléhat na nic daného, neboť rozhodující je jeho vztah ne k danému, ale k platnému a jinak než svou jsoucností závaznému. Tedy právě takovýto člověk se obrací s důvěrou na to pravé, na pravdu, protože právě ani sám není vlastně tím, kým jest, nýbrž je tím, kdo putuje k sobě samému, jakým má být, sám sebou se teprve stává.

V tomto smyslu je člověk privilegován ve vztahu k pravdě, protože samo jeho bytí je právě v tom, že od sebe může odstupovat, že od sebe má odstupovat a hledat sebe, hledat cestu k sobě, k uskutečnění sebe, jak má být. To znamená, jak má být, on musí porozumět, jak má být. Už to není jenom nějaké tápavé přírodní selekce, tápání k lepším a vyšším organismům, nýbrž tady člověk se stává sám sebou skrze vědomí, skrze porozumění tomu, ne jenom tomu, co je. Nýbrž od toho se právě odvrací, aby právě ve vědomí se mohl distancovat sám od sebe, aby našel cestu k sobě, jaký má být.

To je jakási mimořádná stránka lidského bytí, kterou se liší od všech ostatních bytostí, které toto vědomí nemají, kterým toto vědomí chybí, a tudíž ony se stávají tím, čím mají být, se stávají prostě zkouškou a omylem. A člověk se má snažit o pochopení. I v tom pochopení je zase kus zkoušky a omylu, ale na jiné úrovni. To už není zkouška a omyl nazdařbůh. Nýbrž to je zkouška a omyl, kde si

procvičuje své pochopení sebe i světa, svého postavení ve světě a světa, jaký je v jeho pohledu a v jeho perspektivě.

Tedy právě člověk, který jako tvor myslící si uvědomuje svou situaci a to, že nemůže v posledku spoléhat na nic daného, se obrací s důvěrou na to pravé. Zásadně důležitým rozpoznáním se ovšem stává výsostná, byť zprostředkující úloha logu. Pravda jej může oslovovat jakožto pravda jen skrze logos. A k tomu nutně potřebuje, aby sám člověk se stal obyvatelem světa logem strukturovaného. Pravda totiž nemůže skrze logos oslovovat bytost, která nežije v logu jako doma, jako obyvatel světa logu.

Tedy pravda potřebuje logos a potřebuje, aby člověk byl bytostí, která je doma v logu, která žije ve světě logu. A teprve skrze logos a skrze člověka, který žije v logu, může pronikat do světa světlo pravdy těmi průlinami. To není jednoduché zřejmě, aby pravda osvětila všecko. Prostě musí to být skrze logos a musí to být skrze člověka, kterej vždycky – nějaký člověk u toho musí být, on sám logos to taky nedokáže. Musí v tom logu být nějaká bytost, která v tom logu je doma.

A člověk se takovým obyvatelem stává tím, že za pomoci druhých – sám to nemůže udělat, nedokáže – za pomoci druhých vstupuje do světa jazyka. Pobývá ve světě jazyka a pohybuje se v něm tím, že promlouvá, že se obrací na jiné lidi tím, že jim něco říká, a že zároveň dovede poslouchat, co oni říkají jemu. Ve vzájemných rozmluvách se musí lidé spravovat logem jazyka. A tímto prostřednictvím i logem, který je společný všem jazykům. Čili zase tady je, jako jsme kdysi rozlišovali logos fysis, logos-joucna, jeho fyzické podoby, v tom extenzivním, v té scéně životních storií, příběhů.

Tak potom jsme mluvili o logu společenství, společenství lidského, o logu v polis, o logu v dějinách, už je to velice komplikované. A tak dále, prostě existuje také logos jazyka. Každý jazyk má svůj logos, tak jako ty dějiny mají svůj logos. A ten je možný jedině díky logu, který je logem vůbec, logem pro vše, co má smysl v tomto světě. Čili ten člověk žije vždycky nejenom v prostředí logu příslušného jazyka, ale také v prostředí logu vůbec. Tedy logu, který je společný všem jazykům. A ne společný v tom smyslu, že je jejich společnou vlastností, nýbrž že je tím společným, co pro ně je tím logem, bez něhož by nemohly mít žádný logos svůj a bez něhož by nebyly ani žádnými jazyky.

To, co je nám společné, nemusí být vlastnost, nýbrž společné nám může být i to, co je pro nás něčím, k čemu se blížíme. V tomto smyslu člověk je bytost, pro něhož je spolu se všemi ostatními bytostmi společná pravda. Nebo je společný ten logos vůbec. To společné nemusí být chápáno jako charakterová nějaká vlastnost, jako nějaký rys povahový. Společné je to, co je před námi. Když dva lidé se na něčem domluví, tak ten jejich plán, ten jejich projekt, to je to, co jim je společné. To, co je nám lidem společné, je daleko spíš vždycky to očekávané a chystané, připravované do budoucnosti. To, co je nám společné z minulosti, je mnohem méně významné. Jenom když poklesáme, upadáme, tak ta důležitost minulosti nad námi nabývá vrchu. Tedy v tomto světě, v tomto prostředí logu, který je předpokladem a základem platného myšlení i promlouvání, si dříve či později člověk musí uvědomit, že logos je pouhým prostředníkem a že tím, oč se vposledu může opírat, respektive na co se může celou svou bytostí spolehnout, není sám logos. Logos je lepší než nelogos, než třeba mýtus, ale sám logos není dostatečnou oporou. Bytostně se spolehnout lze jenom na pravdu, kterou nemáme, v které nežijeme tak jako v logu, nýbrž se kterou se setkáváme, když u toho nejsme. Když odstoupíme sami od sebe. V tomto momentě ek-statické fáze, reflexe, když jsme sami sebe nechali za sebou a stáváme se jakoby novými lidmi, novými subjekty, které se pak vrací k sobě, jak nechali sebe za sebou, aby něco z toho vzali a nestyděli dál, ale po svobodné volbě na základě lepšího vidění díky tomu setkání s pravdou.

Je to takové setkání, které nemůžeme dost připodobňovat k běžným, zejména běžně chápaným setkáním s druhými lidmi. Ono s těmi druhými lidmi to v podstatě není tak jiné, protože s druhým

člověkem se setkáváme jenom tak, že ho máme před sebou v jeho fyzické podobě. Ale my se s ním nemůžeme setkat tak, že bychom nahlédli do jeho myšlenek. A jestliže tomu je tak s lidmi, proč by tomu mělo být s pravdou jinak? Proč bychom měli pravdu chápat tak, že jsme schopni se někam vloudit, vpašovat a tam to všechno okouknout, ošacovat, ofotografovat a pak už to mít v kapsce?

Musíme prostě tak, jako druhého člověka poznáváme v průběhu času tím, jak promlouvá, jak jedná a jak se chová, podobně poznávat pravdu, jak nás postupně oslovuje. A jak rozpoznáváme, co je oslovení pravdy a co nebylo, v čem jsme se jenom mýlili. Proč by ta pravda měla být nahlédnutelnější než druhý člověk? Ta jistě bude méně nahlédnutelná. Přesto je ale rozhodující. To není proto, že je utajená, že o tom musíme nemyslet nebo nemluvit. Naopak, je potřeba dělat všechno, co je, a vědět, jak to je v dějinách, a naučit se, jak to dělali jiní. Proto také ty dějiny musíme znát.

Tedy tím rozhodujícím nakonec není sám logos, ale je to ona pravda, kterou je člověk čas od času nepředmětně a snadno přeslechnutelně oslovován – proto ji nesmíme přerývat a občas musíme taky ztichnout – jako výzvou, na kterou má odpovědět. A ta odpověď musí vždycky počítat také s tím, že to může být omyl, to zaslechnutí pravdy. Samo zaslechnutí, sama ta odpověď musí být vždycky předem prověřována tou znalostí, co víme z minulosti. Musíme to na té minulosti prověřovat. Čili tohle je otevřená záležitost a pravda nemůže být ztotožněna s ničím, co už tady je.

Zároveň však nic z toho, co tady je, není beze stopy pravdy. Tohle považuju za konec, ke kterému jsme dospěli trochu fofrem po těch třech letech sledování, co to je logos. Nakonec skutečně musela být jakási zmínka o tom, že logos není to poslední. A to šlo říkat jenom tak, že mluvíme o pravdě. Zároveň, kdybychom chtěli mluvit o pravdě, tak bychom museli spíše mluvit o logu, že to není to poslední. Pravda se ukazuje vždycky spíše na tom negativním, na tom, co přímo nevyslovujeme.

Zase něco jiného – to správné rozpoznání v taoismu je, že pro každé naše promlouvání je velice důležité to, co právě neříkáme, co jsme neřekli. Nejenom co jsme nevyslovili, to samozřejmě už víme, ale co jsme neřekli. Pro naše promlouvání je důležité, co jsme neřekli. Pro každé naše myšlení je velice důležité, co jsme konkrétně, specificky nemysleli. Filosofie vlastně spočívá v tom, že odkrývá stále to nemyšlené a pokouší se to myslet. Dělá to chybně v dosavadní tradici, takže se musí naučit dělat to jinak. Ale bude to muset dělat stále dál.

Nu a do té doby, dokud se to nenaučí, tak jediný způsob, jak něco říkat o nepředmětných skutečnostech – a nejvyšší nepředmětnou skutečností je pravda, o tom to povídání bylo – je mluvit o něčem jiném předmětně a pokoušet se uspořádat, organizovat, ovládnout práci s nepředmětnými konotacemi tak, aby bylo dosaženo takové přesnosti, jako jsme se naučili díky Řekům přesně pracovat s předmětnými konotacemi. Že naše myšlení a také promlouvání má ty nepředmětné konotace, to není problém prokázat. Problémem je naučit se s nimi systematicky, velmi pořádně pracovat, uvést je do řádu. To je to, co neumíme, co nám nejde, i když v některých jednoduchých případech s tím umíme trošku pracovat, ale ne pořádně. Čili toto je asi ta perspektiva, která nás čeká: ten logos, jak my ho chápeme, opravdu není ten logos nebo tak pochopený logos, jak ho chápali Řekové. I v této věci je nutná jakási reinterpretace.

Toť vše. Přeju vám hezké prázdniny.